Toroslardan Tanrı Dağlarına
Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı

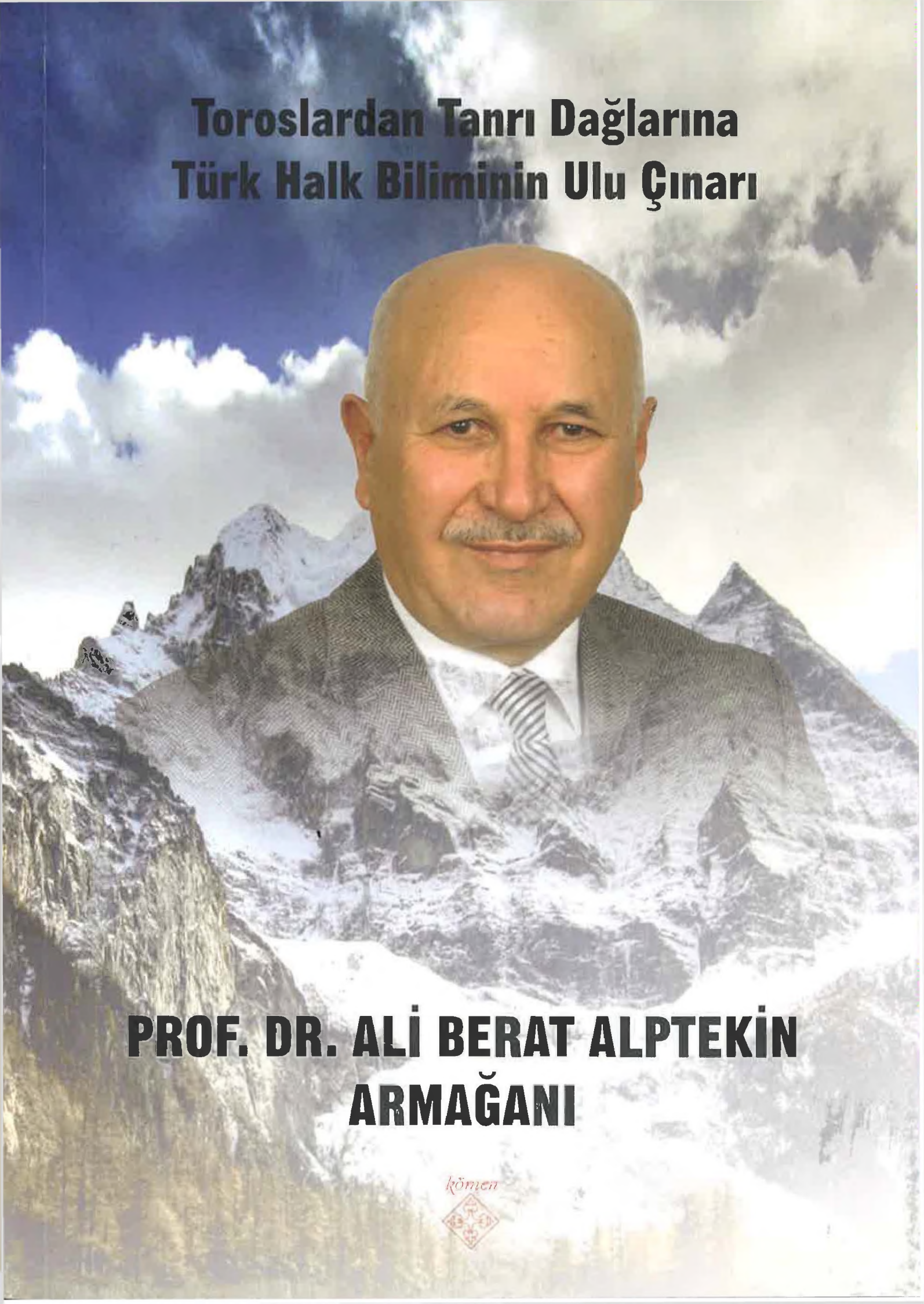

PROF. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN ARMAĞANI

kömen

Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı

PROF. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN

ARMAĞANI

Kömen Yayınları: 204

1.Baskı

5 Şubat 2019

ISBN: 978-605-2074-27-5

Kömen Yayınları
Kürkçü Mah. Rampalı Çarşı Zemin Kat Nu: 11
Konya
eposta:komen54@hotmail.com
Tel: 0332 3534715
T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika Nu: 31019

Baskı

Dizgi Ofset

Matbaacılar Sitesi 10451 sk. Nu.:4

Konya

Matbaa Sertifika Nu: 15020

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK
Prof. Dr. Hatice İÇEL
Doç. Dr. Selçuk PEKER
Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI

SEKRETERYA
Berna KOLOT
Cafer ERDAL
Emine Nur ATA
Kübra Merve TAŞ

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Mehmet AÇA
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilgün Çıblak COŞKUN
(Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Yücel ÇETİN
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamiye Şibil DURAN
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
(Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ
(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Zehra GÖRE
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Zülfi GÜLER
(Emekli)
Prof. Dr. Hatice İÇEL
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin KARADAĞ
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK
(Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Eyüp AKMAN
(Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR
(Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BURAN
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Pervin ÇAPAN
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya Arslan EROL
(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan GÖNEN
(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut Esat HARMANCI
(Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Naci ÖNAL
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Refiye Okuşluk ŞENESEN
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet EROL
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Meriç HARMANCI
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan ŞENER
(Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR
(Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI
(Hitit Üniversitesi)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
(Emekli)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil Altay GÖDE
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ
(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Selçuk PEKER
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK
(Fırat Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA
(Emekli)
Dr. Öğr. Üyesi Gülda Çetindağ SÜME
(Fırat Üniversitesi)

BAZI MENAKIPNAMELERDE KERAMET MOTİFİ OLARAK KARŞILAŞILAN HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Hasan SAVAŞ*

Özet: Anadolu'nun Türk-İslam saflarına katılması, pek çok unsur ile birlikte gerçekleşmiştir. Türk nüfusunu, kurdukları küçük köylerde barındıran "kolonizatör Türk dervişleri", kendi etraflarında oluşan menkıbelerle nüfuzlarını genişletme imkânı bulmuşlardır. Pek çok kerameti içinde barındıran bu menkıbelerde, halk hekimliği unsurları da keramet motifi olarak işlenmiştir. Nitekim insanüstü bir mahiyette olsa da bu iyileştirme motifleri, modern tıbbın gelişim basamakları arasında değerlendirilmelidir. İlkel insanın çaresiz kaldığı pek çok konudan biri olan hastalıkların sağaltılması meselesi, evliya menkıbelerinde mucizevi bir şekilde ele alınmıştır. Anlaşıldığı üzere hastalık konusunda çaresiz kalan toplum, tarikatların etrafına mürit toplamakla iştigal olan dervişlerin mucizevi hekimlik uygulamaları ile etkilenmeye çalışılmış ve bu uygulamalar bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bunlardan hareketle makalede; Hacı Bektaş, Koyun Baba, Dediği Sultan, Kaygusuz Abdal ve Mevlâna gibi mutasavvıfların menkıbelerinden hareketle, keramet olarak görülen hastalıkları iyi etme motifinin tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Menkıbe, keramet, halk hekimliği, sağaltma*

The Practices of Folk Medicine Encountered as a Miracle Motif in the Some Saints' Legends

Abstract: The participation of Anatolia in the Turkish-Islamic ranks has taken place with many elements. The "colonizer Turkish dervishes", which are housed in the small population of the Turkish population, have found the opportunity to expand their influence with their narratives. Many of these miraculous events include these narratives, elements of folk medicine as a motif of miraculously processed. Although it is a supernatural feature, these healing motifs should be considered as steps in the development of modern medicine. The issue of the cure of diseases, one of the many subjects in which primitive man was helpless, was miraculously dealt with in the narration of saints. It is also understood that one of the basic pillars of this process is that the disciples have taken place in their efforts to attract people around their own sects. In the article; Hacı Bektaş, Koyun Baba, Dediği Sultan, Kaygusuz Abdal and Mevlana, as well as the motives of the treat seen as miracles will be determined.

Keywords: *Legend, miracle, folk medicine, treatment*

Giriş

Erenler, ermişler, yatırlar anlamlarına gelen evliya kelimesi, Arapçadan Türkçeye geçmiş ve veli kelimesinin çokluk biçimi (TDK 1998: 747) olmasına rağmen Türk dilinde tekil olarak kullanılmıştır. Türklerin İslamiyet`i kabullerinin bir sonucu olarak teşekkül etmiş olan velayet kurumu, Osmanlı`nın kuruluşu ile

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, hasansavass42@gmail.com

Türkistan`dan gelip Anadolu`nun garp taraflarında, civar köylerin boş arazilerine yerleşen velilerin Türk nüfusunu bu yerleşimlere toplaması ile önem kazanmıştır (Barkan 1942: 290). Arapça "nekabe" kökünden türeyen menkabe terimi, tasavvuf tarihinde, velilerin izhar ettikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler anlamına gelir (Ocak 2016: 21). Menkabe kelimesi, Türkçede galat olarak menkıbe şeklinde söylenmiştir (Sakaoğlu 2009: 43). Velîlerin kerametlerinin konu edildiği efsanelere kaynaklık eden ve XII. yüzyıldan itibaren Anadolu`da çoğalmaya başlayan tarikat şeyhlerinin hayat hikâyeleri ile gösterdikleri olağanüstü hâlleri anlatan menkıbeler (Alptekin 2012: 26), Türklerin İslamiyet`i kabulleri ve Anadolu`ya gelişleri ile birlikte bir kalıba oturmaya başlamıştır. Menkıbeler, efsane ve memoratlar ile yapı, içerik, motif gibi bağlamlarda iç içe geçmiş bir vaziyettedir. Bahsi geçen bu türleri birbirinden ayırmak zor olsa da menkıbeler, dinî şahsiyetin bedensel olarak yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili, herhangi bir keramet motifi olmadan da vücuda getirilebilen anlatmalardır (Pehlivan 2009: 91).

Halk anlatmalarının genel bir özelliği olarak karşımıza çıkan kültürel unsurları geçmişten bugüne taşıma işlevi, velilere bağlı olarak anlatılan menkıbelerin de fonksiyonları arasında tezahür etmektedir. Türk-İslam kültür ve medeniyetinin teşekkülünde, ordular ile geniş halk kitlelerinin manevi gücünü ve hayat felsefesini tesiste büyük rolü olan velilere (Kaplan 2016: 120) bağlı olarak anlatılan menkıbelerin bünyesinde bulunan pek çok keramet motifi, esasen toplumun kültürel altyapısında mevcut olarak karşımıza çıkan folklorik malzemeler ve usturevî tasavvurlardan müteşekkildir. Bu keramet motifi unsurlarından birisi de iptidai sağaltım tekniklerinin bütünü olan halk hekimliği uygulamalarıdır. Tıbbın henüz gelişmediği ve insanoğlunun hastalıklar konusunda çaresiz kaldığı zamanlarda, kadim öğretilerden faydalanılarak doğaüstünü etkileme yolu ile uygulanan sağaltım tekniklerine halk bilimi terminolojisinde halk hekimliği adı verilmektedir. Bu kadim öğretiye göre, hastalıkların belirtileri esas alınarak sağaltım metodu uygulanmakta ve esasen hastalıkların kaynağına bütüncül bir pencereden bakılmaktadır. Nitekim Türk toplumuna ait İslamiyet öncesi uygulamaların fazlasıyla görüldüğü inanışlarda sağaltım, eşikte veya hastanın üstünde durduğuna inanılan kötü varlıkları; ürkütmek, korkutmak, kaçırmak amacı ile uygulanır (Boratav 2016: 117). Yani hastalıkların kötü ruhlar tarafından getirildiği inancı, bu yöntemlerin temelini teşkil etmektedir.

Velîlere bağlı olarak anlatılan menkıbelerde, keramet olarak karşımıza çıkan, hastaları iyi etme yahut vücut arızalarım giderme motiflerinin kaynakları; İslamiyet öncesi inançlar, Kur`an-ı Kerim ve hadislerdeki mucizeler, Kitab-ı Mukaddes`te bulunan mucizelerden oluşmaktadır (Ocak 2016: 113-116). Bu durum menkıbelerin de beslendiği kaynakları ifade etmek için yeterli olacaktır. İnsanlığın ortak uygulamalarının hemen hemen başında gelen sağaltım ritüelleri, halk tarafından velilere atfedilen sosyal bir görev olması sebebiyle önem arz etmektedir. Herhangi bir hastalık karşısında çaresiz kalan insanoğlu, velilerin haiz olduklarına inandıkları mistik gücü kullanarak tedavi yollarını aramıştır. Öte yandan da bir veliye bağlı müritlerin, kendi tarikatlarının etrafına şahıs toplama merhalelerinin bir sonucu

olarak bu mucizevi sağaltımların mürşitlerine atfedilmesi de söz konusudur. Mütemadiyen bu merhalelerin bir sonucu olarak karşımıza çıkan velilere bağlı mucizevi sağaltım teknikleri, Dede Korkut anlatmalarında da bir nevi evliya olarak değerlendirebileceğimiz Hızır'a atfedilerek ifade edilmiştir: Buğaç'ın annesi, oğlunun ilk avıdır diye büyük bir hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu görmeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerler ise de annesi durmaz, kırk ince belli kızı yanma alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, bu yaradan kendine ölüm olmadığını, anasının sütü ile dağ çiçeğinin merhem olacağını söyler. Buğaç'ı getirerek tabiplere verirler ve kırk günde iyileşir (Ergin 2004: 5). Bu bilgilerden hareketle menakıpnamelerde bir keramet motifi olarak tezahür eden halk hekimliği yöntemlerine örnek metinler üzerinden bir bakalım.

1. Hacı Bektaş Veli Menkıbesi ve Halk Hekimliği

Hoca Ahmet Yesevi tarafından Horasan'dan Türk-İslam mefkûresini yaymak adına Anadolu topraklarına gönderilen, Alevî-Bektaşî topluluklarının mihmandarı olarak tezahür eden Hacı Bektaş Veli etrafında teşekkül etmiş menkıbeye göre Horasan, Bedehşan ülkesinin kâfirleri tarafından sürekli saldırıya uğrar. Horasan halkı bu durumdan muzdarip olunca, Hoca Ahmet'e Tanrı buyruğunu yerine getirmesini ve kâfir üzerine ordu göndermesini ve oğlu Kutbeddin Hayder'i başbuğ olarak tayin etmesini isterler. Hoca Ahmet bu arzuyu yerine getirir fakat oğlu düşman eline tutsak olur. Bu esnada Horasan halkının müşkülü ile iştigal olan Hoca Ahmet dayanamayıp Tanrı'ya oğlunu kurtarması için münacat eder. Bu durum Hacı Bektaş'a malum olur ve:

Hacı Bektaş, şahin şekline girip Bedahşan'a gitti. Uça uça her yanı dolaştı, gördü, gözetti. Sonucunda Kutfaeddin Hayder'in nerede olduğunu anladı. Hayder, bir mağarada hapsedilmişti. Süzülüp mağaranın üstüne indi, deliğinden girip yanına gitti ve silkinip insan şekline girdi. Ağzının yârından bir parmak aldı, Hayder'in başına sürdü, kelliği iyi oldu, saçları bitti. Zincirlerini çözdü, ona selam verdi. Hayder, hastalığının geçtiğini, saçlarının çıktığını, gücünün kuvvetinin yerine geldiğini anlayınca bu gelen kişinin er olduğunu bildi (Gölpınarlı 1958: 9-11).

Kellik, önlenebilir yahut tedavi edilebilir bir hastalık olarak menkıbede aksettirilmiştir. Kelliğe çözüm olarak ağız yârından başa sürme kerameti görülmektedir. Bu sihirsel bir uygulama olarak düşünülebilir çünkü veliler topluma yansıyan kişiliklerinin elverdiği ölçüde kutsal olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte büyülerin taklit ve temas kaidesine göre sınıflandırıldığı düşünülürse, burada uygulanan büyüsel uygulama da temas esasına dayanmaktadır. Bunlardan hareketle bir veliye ait olan her şey kutsal ve tedavi edici olarak görülmüş bununla birlikte sağaltım ritüeli büyüsel düzlemde gerçekleşmiştir.

2. Koyun Baba Menkıbesi ve Halk Hekimliği

Bursa-Menemen ve çevresi ile Osmancık çevresi etrafında birçok kişi ve yer adı hakkında bilgi vermekte olan, menakıbında ismi Seyit Ali Olarak verilen Ko-

yun Baba, Orhan Gazi ile fetihlere katılmış bir velidir (Taşğın 2015: 120). Orhan Gazi ile birlikte fetihlere katıldığı bilinen Koyun Baba'ya ait menakıpnamede de sağaltım kerameti görülmektedir.

Koyun Baba, Hızır Nebi duasını okudu ve o sırada kiraz ağacı Tanrı'nın kudreti ile tomurcuklandı, yapraklandı, çiçeklendi ve meyve verdi. Koyun Baba o ağaca çıkıp çok fazla kiraz topladı ve verdi. Halk bu durumdan memnun olup yukarı baktı ve o esnada Koyun Baba'nın ud yerinde (avret yeri) bir ak gül ve bir kırmızı gül gördüler. Koyun Baba'ya iftira atmış olanlar bu mucize ile karşılaşınca aniden gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Koyun Baba kiraz ağacından iner inmez köy halkı yanma gelip ona yalvardı. Velî, halkın yakarışlarına dayanamadı ve ağzının yârından alıp seyredenlerin gözlerine sürdü ve iyileştiler (Taşğın 2017: 293-294).

Koyun Baba menkıbesinde, bakma yasağının çiğnenmesi ile birlikte ceza olarak gözün kör olması hadisesi cereyan etmiştir. Koyun Baba halkın yakarışlarına dayanamayarak ağzından aldığı yâr ile gözlerinin açılmasına vesile olmuştur. Anadolu'da hâlen mevcut olan ocaklık geleneğinde de genellikle tedaviye ihtiyaç duyulan azalara tükürülmektedir. Bu uygulamanın altyapısında ise kötü ruhların tiksindirilerek kovulması yatmaktadır.

3. Dediği Sultan Menkıbesi ve Halk Hekimliği

Konya ve çevresinde Alevî-Bektaşî ocaklarından birisi olarak karşımıza çıkan Dediği Sultan menkıbesinde iki tane veli tarafından sağaltım kerameti ile karşılaşılmaktadır:

Bir gün Dediği Sultan'ın türbesine üçler, yediler, kırklar gelir. Dediği Sultan Tanrı'ya yakararak bunlara ziyafeti nasıl vereceğini sorar. O esnada bir sürü alageyik gelir ve hepsi sütlerini verir. Dediği Sultan geyik sütünü kudret balıyla karar ve erenlere yedirir. Sultan, bu karışımın adını gevher koyar ve eğer bir insanı; tatarca, sancı ya da sarılık tutarsa bir lokma bu gevherden yutsun der. Evliya himmetiyle hastalık bedeninden uzaklaşacağını da söyler. Başka bir rivayete göre dervişler, Dediği Sultan'dan su çıkarmasını istediler. Sultan asasını yere vurunca su çıkar ve dervişler içer. Dediği, bunun üzerine her kim mezarımı ziyaret edip bu suya girerse, çıban ya da korkulu bir kan hastalığından kurtulsun diye dua eder (Taşğın 2013: 258-259).

Dediği Sultan menkıbesinde bahsi geçen geyik sütü ile kudret balının karışması sonucu oluşan gevher maddesi, büyüsel bir uygulamanın dışında alternatif tedavi yöntemi niteliğindedir. Bal ve süt karışımının insan vücuduna enerji verdiği malumdur. Fakat burada dikkat çeken husus, geyik sütüdür. Geyik bir ongun olarak nitelendirilirse Dediği Sultan'ın kutsiyetini pekiştirmesi açısından ehemmiyet arz ettiği görülmektedir. Geyiğin ongun olarak menkıbenin muhtevasında teşekkül etmesi, şamanlık müessesesi ile velayet kurumunun arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir. İkinci sağaltım tekniği olarak da kaplıca mefhumu anlatmada görülmektedir. Dediği Sultan'ın Konya-Ilgın civarında yaşamış olabileceği göz önünde bulundurulursa buradaki kaplıcaların oluşumu ile ilgili bir anlatı olduğu da öne

sürülebilir. Velinin asasını yere vurması ile kaplıca oluşmuş, duası ile de şifa dağıtmaktadır. Su mitleri bağlamında düşünülürse bu gibi kaplıcaların da kutsal oluşu halk tarafından kültürel belleğe yerleşmiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Abdal Musa Menkıbesi ve Halk Hekimliği

Anadolu'da telkin devri eserlerini vücuda getiren ve gerçek anlamda Türk tefekkür hayatı için insan gücü yetiştiren mutasavvıflardan birisi de Abdal Mûsâ`dır. Abdal Mûsâ, Ahmet Yesevi mensubu Horasan alp erenlerinden birisidir. O, XIV. yüzyılda yaşamıştır. Kendisi, âlim, tarikat ehli ve toplum hocası bir zattır. Abdal Mûsâ`nm Anadolu'ya gelişi ile başlayan çalışmaları, bir yandan Türk milletinin; birlik ve beraberliğini temin etmek, Anadolu'yu Türkleştirmek, İslamlaştırmak, Anadolu'yu aydınlatacak liderler yetiştirmek, bir yandan da toplumu doğruya, iyiye, güzele götürmek şeklinde özetlenebilir. Kaygusuz Abdal ise Abdal Mûsâ`ya bağlı bir erendir. Kaygusuz Abdal, hac ziyaretini kırk dervişi ile yaptıktan sonra Mekke ve Medine`den kalkıp Anadolu`ya, şeyhine gelmek üzere yola çıkar. Şam, Kutayfa, Hama-Humıis, Asi Nehri, Karye-i Seyhun, Halep-Akyol, Kilis, Ayıntab, Birecik, Bağdat, Hille, Kûfe, Necef, Kerbela, Semarra, Musul ve Nusaybin yoluyla Abdal Mûsâ Âsitânesine, Tekke köyüne gelir. Abdal Mûsâ`ya yaklaşınca:

Beğlerümüz çıkdı Avlan Göl`ün üstine — Urum abdâlları gelir dôst diyü
İver gelür Sultân Abdal Mûsâ`ya — Giydükleri nemed ile post diyü
Urum abdâlları hırka vü postın — Hastalar da gelir dermân isteyü
Bağlar gelür Sultân Abdal Mûsâ`ya — Sağlar gelür Sultân Abdal Mûsâ`ya

(Güzel 1999: XIII- 33).

Kaygusuz Abdal`ın şeyhi için söylediği koşmadan hareketle Abdal Mûsâ`nm hastalıkları tedavi ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim hastaların derman istemesi, Abdal Mûsâ`nm keramet olarak bir halk hekimliği uygulaması gösterdiğine de ispat olabilir.

5. Mevlâna ve Halk Hekimliği

5.1. Ariflerin Menkıbeleri

Mevlâna Celaleddin Rumî, dönemi ve etrafındaki veliler hakkında çeşitli bilgiler edindiğimiz Ahmet Eflaki`ye ait Ariflerin Menkıbeleri adlı eserde, Mevlâna`ya isnat edilen hastalığı iyi etme motifli iki adet örnek bulunmaktadır:

Bahaeddin-i Bahri ılıcada fena halde hastalanmıştı. Öyle ki, hayatından tamamıyla ümidi kesmişlerdi. Mevlâna hazretleri buyurdu, onu döşeği ile birlikte kaldırıp ılıcanın hamamına götürdüler ve Dağdağı havuzuna soktular. Mevlâna onu sıcak suyun içine sayılamayacak kadar batırıp çıkardı. Bütün dostlar kendilerinden geçip Bahaeddin-i Bahri'nin hayatından tamamıyla ümidi kestiler. Hazık bir doktorun hiçbir hastaya yapmadığı ve kimsenin görmediği bu garip tedavi karşısında şaşırmışlardı. Hiç kimse sesini çıkarmadı. Yalnız babasının bu halini gören oğlu Selahaddin, feryat ve figan etti. Mevlâna hazretleri, mübarek eliyle Bahaeddin'i sudan çıkardı, bir müddet dinlenmesini buyurdu. Hasta kalkar kalkmaz yemek istedi ve ani bir şifa hasıl oldu, kalkıp evine gitti ve şu şiiri okudu:

Sen şifasın. Gelip yüzünü gösterince, zahmet ve hastalık orduları gerisin geriye kaçıp giderler (Eflâkî 1973: 496-497). Diğer bir örnekte ise:

Bir gece Mevlâna hazretlerini, sadık muhipleri kırk yerde semaya davet ettiler. Mevlâna bunların hepsinin davetine icabet edip: "Gelirim." dedi. Hemen kalkıp halvete girdi ve babamla birlikte seher vaktine kadar namazla ve Tanrı'ya ibadet ile meşgul oldular. Sabah olunca davet eden kırk evin her birinden Mevlâna'nın o evlerde bırakıp gittiği birer tek ayakkabısını getirdiler. Kimisinde ayakkabısının sağ, kimisinde de sol tekini bırakmıştı. Her şahıs o geceki hayret ve hali anlatıyordu. Her biri: "Mevlâna hazretleri, bu gece evimde şöyle yaptı, şöyle söyledi." diyordu. Bu halden dolayı aralarında bir kıyamettir koptu. Halk, onun bu kerametinden şaşakalmıştı. Hâlbuki o gece Mevlâna hazretleriyle babam Şeyh Salaheddin, kendi yerlerinden ayrılmamışlardı. Mevlâna kereminin kemâlinden ve kemâlinin kereminden semaya çağıran dostların her birinin evinde temessül etmiş, onların arzusunu yerine getirmişti. Konya'nın bütün şeyhleri ve büyüklerinin hayreti yeniden arttı. Hepsi Mevlâna'yı denemekten vazgeçip insafa geldiler. Mevlâna, gelen ayakkabıların hepsini zamanın büyüklerine ve iman sahiplerine bağışladı. Bir ayakkabı da Salaheddin hazretlerine isabet etti. Çelebi Arif, o ayakkabıyı Kastamonu paşası Süleyman Paşa`ya armağan götürdü. Süleyman Paşa hadden aşırı hizmetlerde bulundu. O ayakkabılarla herhangi bir hastaya veya niyazda bulunan bir kimseye su verseydiler ne keşifler zuhur ederdi ve Tanrı'mn izni ile de hastalar iyi olurlardı (Ahmet Eflâkî 1973: 426).

İlk anlatmada Mevlâna`nın bir ölümlü hastayı kaplıca olduğu anlaşılan sıcak su havuzuna defalarca daldırıp çıkarttığı ve bu sayede hastanın iyileştiği anlatılmıştır. Bu sağaltım yöntemi alternatif bir yöntem olarak görülebilir. İkinci anlatmada ise Mevlâna`nın ayakkabısı Süleyman Paşa tarafından hastaları sağaltmak için kullanılmıştır. Ayakkabının içerisine su döküp içirmek sureti ile uygulanan tedavi yöntemi de iptidai bir inanışın ürünüdür. Hastalığın kötü ruhlar tarafından getirildiğine inanan iptidai topluluklar, iyeleri tiksindirmek yahut korkutmak adına bu tarz yöntemlere başvurmuşlardır. Burada korku fonksiyonunun izahı ise yine kutsal bir kişi olduğu düşünülen Mevlâna`ya ait kutsal bir nesne ile doğaüstünü korkutma gayesi güdülmüştür.

5.2. Sipehsalar Menakıbı

Şair ve mutasavvıf Mevlâna Celaleddin Rumi ve etrafındakiler hakkında yazılmış önemli bir başka eser de Sipehsalar tarafından kaleme alınmış menakıpnamedir. Yazarı, Sipehsalar unvanıyla tanınmış Feridun Bin Ahmed olup, eserini dostlarından birinin isteği üzerine yazmaya başlamış, ancak bitiremeden öldüğü için, onu başkaları tamamlamıştır. Bu menkıbeye göre:

Hüdavendigâr hazretleri bir gün, bir dam üzerinde durmuştu. Arkadaşlardan bir topluluk, evin içinde gerçekleri ve manaları okumakla meşguldü. Onlardan biri, şevk ve zevkinden yanık ciğerinden bir ah çekti. Bu sırada dışardan bir şahıs geçmekteydi. Bu şahıs o sesi işitince; "Bir hastalık!" dedi. Hüdavendigâr hazretleri dam üstünde bunu duydu ve insanlığının çokluğundan başını aşağı eğdi ve: "Hasta-

lık kime gelir, görürsün." dedi. Tanrı'nın takdirinin hükmü ile o adama kötü bir hastalık geldi. Bir süre o hastalıktan kurtulamadı, tedavisi de mümkün olmadı. Bir süre sonra, Hüdavendigâr'ın kızgınlığını hatırladı ve bu hastalığa sebebin Hüdavendigâr'ın gönlünün kızgınlığı olduğunu anladı. Kalktı, Hüdavendigâr hazretlerine gitti, inayet ve mağfiret dilemekle meşgul oldu. Tövbesi kabul edilince, o hastalık kendiliğinden kayboldu (Sipehsâlâr 1977: 8-103).

Sipehsâlâr menakıbında görülen sağaltım yöntemi; beddua, dua, mağfiret bağlamında değerlendirilmiş ve bu üç olgu esas alınarak oluşturulmuştur. Mevlâna'nın bedduası üzerine hastalanan şahıs, herhangi bir şekilde iyileştirilememiş ve sonucunda sağaltımın Mevlâna'dan özür dilemekle mümkün olabileceğini anlamıştır. Mevlâna'dan inayet ve merhamet dilemiş ve bu sayede tövbesi kabul edilerek hastalıktan kurtulmuştur.

Sonuç

Verilen bütün menkıbe örneklerinden de anlaşıldığı üzere, hemen hemen her anlatmada karşımıza çıkan hastalıkları iyi etme motifi, insanoğlunun en çaresiz olduğu konulardan birisidir. Bu çaresizliğe bir deva bulunması adına, tarih boyunca pek çok yöntem denenmiş bu sayede tıp bilimi gelişme safhalarını birer birer aşmıştır. Halk biliminin konusuna giren halk hekimliği uygulamaları da modern tıp bilimine giden yolda bir basamak olması nedeniyle önem arz etmektedir. Anadolu'da geleneğin zayıflaması ile birlikte bu uygulamalar eskisi gibi rağbet görmese de bir kült şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Bütün bunların yanında, XI-XVI. yüzyıllar arasında yoğun bir şekilde Horasan'dan Anadolu'ya gelen velilere de bu mucizevi hekimlik uygulamaları bir keramet olarak isnat edilmiştir. İncelediğimiz menkıbelerde kimi uygulamaların büyüsel altyapısı kimilerinin ise alternatif tedavi yöntemleri ile teşekkül ettiği gözlemlenmiştir. Hacı Bektaş Veli ve Koyun Baba menkıbelerinde büyüsel, Dediği Sultan ve Mevlâna'ya ait olan anlatmalarda hem büyüsel hem de alternatif sağaltım teknikleri görülmektedir. Abdal Musa anlatmasında ise herhangi bir sağaltım metodu görülmemekte fakat veliye hastalıklardan kurtulmak için gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Mütemadiyen bu velilere bağlı müritler tarafından tarikat etrafına adam toplama gayreti ile veliye isnat edilen bu keramet motifi, sözlü geleneğin etkisi ile yayılmıştır. Nitekim menkıbelerin de fonksiyonları arasında gördüğümüz üstünlük mücadelesi, bu duruma delil teşkil etmektedir. Keramet motifi olarak menkıbelerde karşılaştığımız ilkel hekimlik uygulamaları, esasen modern tıbbın gelişme basamakları arasındadır.

KAYNAKÇA

Alptekin, Ali Berat (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Barkan, Ömer Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Ve Temlikler I –İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler-", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

Boratav, Pertev Naili (2016), *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayınları, Ankara.

Ahmet Eflâkî (1973), *Âriflerin Menkıbeleri I*, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

Ergin, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr (1977), *Mevlânâ ve Etrafındakiler -Risâle-*, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman -1001 Temel Eser-, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1958), *Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Güzel, Abdurrahman (1999), *Abdal Mûsâ Velayetnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kaplan, Mehmet (2016), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 -Tip Tahlilleri-*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Ocak, Ahmet Yaşar (2016), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri -XV-XVI. Yüzyıllar-*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Pehlivan, Gürol (2009), "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", *Milli Folklor*, Y. 21 S. 83, ss. 88-96, Ankara.

Sakaoğlu, Saim (2009), *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınevi, Konya.

Taşğın, Ahmet (2013), *Dediği Sultan ve Menakıbı –Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi ve Halifelerinin İzleri-*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Taşğın, Ahmet (2015), "Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbı", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 11, s. 117-174, Almanya.

Taşğın, Ahmet (2017), *Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı*, Çizgi Kitabevi, Konya.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.